

1950'Lİ YILLARDA LAİKLİK TARTIŞMALARININ GÜNDEME GELMESİ VE HALİL NİMETULLAH ÖZTÜRK

Seda BİLAN*

Yeni Türk Devleti'nin temelleri oluşturulurken, devletin dayandırıldığı ana ilkelerden biri laiklik olarak belirlenmiştir. Devletin kuruluş yıllarından başlayarak laiklik, Cumhuriyet rejiminin temel niteliği olarak görülmektedir. Bu özelliği nedeniyle laiklik, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren üzerinde ciddiye ve hassasiyetle durulan konulardan biri olmuştur. "Cumhuriyet tarihimize bakıldığında, 1950'li yıllara kadar laiklikle ilgili direkt bir tartışmanın varlığından söz edemeyiz."¹ Bu döneme kadar laiklikle ilgili ifadelerde daha çok devletin laik niteliğinin temelledirilmesi üzerinde durulmuştur. Ancak 1950'lerle birlikte keskin bir dönüşüm yaşanmış ve laikliğin muhtevası hususunda "yaygın yorum" dışına çıkılmaya başlanmıştır. Bu nedenle 1950'li yıllarda başlayan süreç ve tutum alışlar, laiklik tartışmaları açısından farklı bir niteliğe ve öneme sahiptir.

1950'li yıllarda, Türkiye'de laiklik tartışmalarının gündeme gelmesi bir tesadüf değildir. Döneme genel olarak göz atarsak, II. Dünya Savaşı sonrası dünyadaki yeni koşullara ve değişimlere paralel olarak, Türkiye'de yaşanan gelişmeler üzerinde durmakta yarar vardır. Türkiye'de de etkileri yoğun olarak hissedilen Soğuk Savaş koşulları içinde komünizm tehditine karşı İslam'ı öne çıkaran ve Müslüman kimliğimizi vurgulayan bir söylem gelişmiştir. Çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile bu durum daha da güçlenmiştir. DP kadroları içinde İslam'ın üzerimizden denetlenmesi, halifelik fikirleri öne sürülerek, İslami kimliğimizle bulunduğumuz cepheye daha iyi hizmet edeceğimiz mevzuu tartışılmaya başlanmıştır. Kaçınılmaz olarak da

* Arş. Gör., İÜEF Sosyoloji Bölümü.

¹ Recep Ertürk; *Türk Sosyologları ve Eserleri* (Yayınlanmamış Ders Notları).

“1950’lerde çok partili döneme geçişle birlikte din, siyasi hayatın önemli bir boyutu haline gelmiştir.”² Toplum siyasete daha aktif olarak katılma olanağı bulmuştur. Toplumun siyasete yeni biçimde katılması ve 1950’ler Türkiye’inde yaşanan diğer gelişmeler, laiklik tartışmalarının başlangıcını ve özelliklerini de belirlemiştir. Bu dönemde, devletin laik niteliği tartışmaya mı açıldı, sorusu düşünsel bir temel bulmuştur.

Bu metinde özellikle Halil Nimetullah Öztürk’ü ve laiklikle ilgili görüşlerini ele almamızın sebebi 1950’lerde laiklik tartışmalarında bir duruşu temsil eden isimlerin başında Öztürk’ün gelmesi ve kendinden sonraki tartışmaların şekillenmesinde bir model oluşturmasıdır. Laiklikle ilgili görüşlerini ayrıntılı bir şekilde 1953’te yayınladığı ve basılmış son eseri olan “*Türkleşmek, Layıklaşmak, Çağdaşlaşmak*” adlı kitabında toplamıştır. Halil Nimetullah Öztürk’ün “devrimlere karşı düşünüş ve hareketlere bir tepki olarak” yazdığını belirttiği kitabı ile açtığı perspektif, sonraki dönemde laiklik tartışmalarında temel bir eğilim olarak devam etmiştir. Daha da ötesi günümüzde de süren bir eğilimi dile getiren ilk kişi Halil Nimetullah Öztürk’tür. Kitabın yayınlanmasından sonra aynı mantık temelinde, Öztürk’ün görüşleri ile örtüşen bir laiklik yazımından bahsedilebilir. Bunun yanında Halil Nimetullah Öztürk ile yine aynı mantık temelini paylaşan, diğer bir deyişle konuya hukuk mantığı içinde bakan zıt bir eğilimden de bahsetmek mümkündür. Ancak biz burada Halil Nimetullah Öztürk’ün laiklikle ilgili görüşlerini ele alacağız.

Halil Nimetullah Öztürk’ün kitabını yazmaktaki asıl amacı; 1950’li yıllarda Cumhuriyet’in temelini oluşturan ilkelerden sapıldığını düşünmesidir. Kitap, aynı zamanda Ziya Gökalp tesirindeki düşünürlere de bir eleştiri niteliğindedir. Öztürk, zamanında Ziya Gökalp’in takipçileri arasında sayılmasına karşın; 1950’lerde Ziya Gökalp’in görüşlerini eleştiren bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Öztürk’e göre Büyük Türk Devrimi olmasına karşın hala eskiden kalma bazı alışkanlıklar devam etmektedir. Üniversiteler bile “gerici” olarak nitelediği tutum içindedir.³ Gericici tutumdan kastettiği ise

² Nuray Mert; *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s.11.

³ Kendisi de uzun yıllar mantık müderrisi olarak görev yapmış bir üniversite hocasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: S.N Özerdim, “Prof. Dr. Halil Nimetullah Öztürk’ün Hayatı ve Eserleri”, *Türk Dili Dergisi*, VIII. Cilt, Sayı 93. 1959, s.497-499.

din-devlet ilişkileri konusunda uygulamalarda görülen değişikliklerdir. Dönemin tartışmalarının, laiklik ilkesini zedelediği endişesi ile tüm kitap boyunca Osmanlılık ve Cumhuriyet karşılaştırması yaparak, temel farklar üzerinde durmaktadır. Halil Nimetullah Öztürk, yaptığı geçmiş dönem yakın dönem karşılaştırmaları ile görüşlerini tarihi bir zemine oturturma çabası içindedir. Aynı zamanda hukuk eğitimi aldığı için vâkıf olduğu hukuk ilkeleri ile laiklik konusundaki tutumunu da temellendirmeye çalışmıştır.

Öztürk'ün kitabını incelersek, eserin başlığı olan *Türkleşmek, Layıklaşmak, Çağdaşlaşmak* bize Ziya Gökalp'in (*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*) kitabını çağrıştırmaktadır. Ancak metinlerin temelleri farklıdır. Çünkü farklı dönemdeki tartışmalara karşı tutum geliştirmişlerdir. İlgi çekici bir nokta ise 1950'lerde Ziya Gökalp'in kitabının yeni baskısı yapılmamasına karşın bu metnin yeniden gündeme gelmiş olması ve yeni koşullarda eski dönemin bir düşünürünün eleştirilmesidir. Halil Nimetullah Öztürk, kitabının giriş bölümünden itibaren Ziya Gökalp'in görüşlerinin çelişkilerini, yanlışlıklarını anlatmaya çalışmıştır. Halil Nimetullah Öztürk ile Ziya Gökalp'in temel karşıtlığı, Laikleşmek ve İslamlaşmak eksenindedir. Kitabın başlığında görüleceği gibi İslamlaşma'nın yerini Halil Nimetullah Öztürk'te Laikleşmek almıştır. Ziya Gökalp; Türkleşmek, İslamlaşmak arasında bir tearuz (çelişki) olmadığını belirtmektedir. Öztürk'e göre bu yanlıştır. Ziya Gökalp din ile ulusu; İslamlaşmak'ı ve Türkleşmek'i birbirinden ayıramamıştır. Bu nedenle Ziya Gökalp'te Türklük duygusunun belirlediği halde Osmanlılık'ın tesiri altında olduğunu belirtmektedir.

Daha önce değindiğimiz gibi Öztürk'ün kitabı üç husus üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ve kitap genelinde bu hususlardan (Türkleşmek, laikleşmek, çağdaşlaşmak) yola çıkarak karşılaştırmalar yapmaktadır. Öztürk, Türkleşmek'ten bahsetmeden önce Osmanlı'nın geri kalma sebeplerini anlatır. Osmanlıya eleştirileri öyle serttir ki; Öztürk'ün Osmanlı'yı ve Osmanlı siyasetini red aşamasında olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Halil Nimetullah Öztürk'e göre Osmanlılık ve din fizik ötesi varlıklardır. Hatta Osmanlı İmparatorluğu devrini dini unsurların baskın olduğu Ortaçağ Avrupa'sına benzeterek Osmanlı'da Skolastik devrin yaşandığını iddia etmektedir. Bu savını ise Osmanlı'nın teokratik yönetim yapısı, halifelik ve hilafet kurumunun varlığı

ile temellendirmiştir. Yani batının karanlık çağı olarak adlandırılan Ortaçağ Avrupa'sını, Osmanlı'ya eş tutmuştur. Bu bağlamda Ziya Gökalp ve Gökalp izindeki düşünürlerin görüşlerini şekillendiren Osmanlılık'ın tesirini dini kurallar nedeniyle çağdaş ve hür olarak düşünmeyi engelleyen bir anlayış olarak tanımlayabiliriz. İşte Öztürk bu noktadan laiklik meselesine giriş yapmaktadır.

Böylesine olumsuz koşullar içinde aktardığı, durağan, gelişmeden uzak Osmanlı'dan yani Osmanlılık'tan sıyrılabilmek ise büyük Türk Devrimi sayesinde olmuştur. Öztürk'ün Osmanlılık'ı, dini karakterin sınırlandırmalarını aşmanın tek yolu olarak laikliği göstermiştir.⁴ Bu çerçevede Büyük Devrimin amacı da toplum varlığını Osmanlılık'tan, çağdaş olmayan zihniyetten kurtarıp, Türklük'e laik yönetim yapısına, yani gerçek varlığa kavuşturmadır. Bu bağlamda Öztürk'ün bahsettiği, üzerinde durduğu laiklik bir gelişmenin ürünüdür. Halil Nimetullah Öztürk'ün bir gelişme çizgisi dahilinde laikliği vermesindeki amaç ise bu dönemde laikliğin tepeden inme olduğu için toplum tarafından özümsemediği yönündeki eleştiriler olabilir. Söz konusu laik gelişme, ancak Türk Devrimi ve onun açtığı yol ile yaşanma imkanı bulmuştur. Devrim sayesinde çağdaş, laik temel üzerine inşa edilmiş bir devlet anlayışına geçilmiştir. Devrimi niteleyen temel özellik de laikliktir. Kitap boyunca özellikle üzerinde durduğu noktada laiklik ve yine laiklikle bağlantılı olarak din meselesidir.

Öztürk, bu çerçevede Türklük Devri'ne ve Osmanlı'ya özgü kurumları incelemiştir. Laik temelli Türk Devrimi'nin sekteye uğramaması için başta dil olmak üzere tüm kurumların içlerine karışmış ulusal olmayan öğeleri atması gerekliliğini vurgulamaktadır. Daha önceki görüşlerinden hatırlanacağı gibi Osmanlıca'nın Arapça ile sıkı bir bağ kurduğu için dini varlık gösterdiğini düşünmektedir. Dolayısıyla Osmanlıca'nın fizik ötesi varlık içinde olduğundan bahsetmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı'da halkın kullandığı dil ve sarayda konuşulan dil farklı olmuştur. Öztürk, bu ayrılığı Türk toplumunun dili olarak gerçek varlığı seçmiş olmasına bağlamaktadır ve Türkçe'nin bizim asıl dilimiz olduğunu vurgulamaktadır. Yeni devletin niteliğinin değişip, değişmediği bir bakıma dil tartışmalarına dönüşmüştür. Bunun nedeni 50'li yıllarda tartışma

⁴ Öztürk, metninde Laikleşme düşüncesini, Osmanlı siyasetini red için kullanmıştır. Reddetme gerekçesi ise batıya, çağdaş olana dahil olabilmektir.

gündeminin bir bölümünü dil tartışmalarının teşkil etmesidir. Bir diğer nedense Ziya Gökalp'in de dil meselesine değinmiş olmasıdır. Öztürk, Ziya Gökalp'in kitaplarında Arapça ve Acemce'yi Türkçe'den yaratılan kelimelerle bir tutmasının yanlışlığını anlatarak; Ziya Gökalp'in dil ile ilgili düşüncesinin aykırılığında söz etmektedir. Halil Nimetullah Öztürk dil ile başlayan tartışmayı genişleterek ve genelleyerek ulusal olmayan öğelerin büyük ölçüde Osmanlılık'tan daha sonra da belirteceği gibi İslamlık'tan ileri geldiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle; Öztürk'e göre Türklük'ü, ulusal olanı bulmak toplumsal devrimin amacıdır.

Ulusal olmayan öğelerin Osmanlılık'dan ileri geldiğini düşündüğü için; ulusal varlığı, Türklük'ü bulmanın, ancak dinin insanları ulusal varlıktan uzaklaştırıcı etkisinden kurtularak olabileceğine inanmaktadır. Öztürk'te ulusal varlığı bulmanın aracı da tabiki laikliktir. Halil Nimetullah Öztürk'e göre ulusallığı yapan öğeler çeşitlidir: "insanın içinde yaşadığı çevrenin ona verdiği toplumsal veriler, içinde doğduğu aile, yaşadığı yurt, konuştuğu dil, ilişkilerde bulunduğu yurddaşlar, yaşadığı tarih v.s."⁵ ulusallığı yaratmaktadır. Ayrıca tüm bu öğeler Halil Nimetullah Öztürk'e göre pozitif varlık taşımaktadır. Burada dikkat çekici bir nokta da Öztürk'ün ulusallığı yapan öğeler içinde dini değerlendirmemesidir. Daha önce sözünü ettiğimiz, Osmanlı'nın niçin fizik ötesi varlık içinde olduğunu burada açıklamıştır. Öztürk'e göre Osmanlı toplum hayatının gelişmesinde bir duraklama evresindedir. Bunun kaynağı olarak, din nedeniyle ulusal olmayan öğelerin kültürümüze girmiş olmasını göstermiştir. Öztürk'e göre Osmanlılık yabancı kültürün, İslam'ın etkisinde kalmış, din dahil olmak üzere kurumlar ayırışamamıştır. Bu nedenle Osmanlı fizik ötesi varlık içine gömülmüştür.

Öztürk'ün laikliğe yüklediği anlam gerçekten çok büyüktür. Bunu şu tarzda ifadelerden anlıyoruz: "Büyük Türk Devrimi ve devletin siyasetini belirleyen laiklik uygulamaları ile Osmanlı toplumu, fizik ötesi varlık içinden sıyrılarak Türk toplumuna geçme yolunda aşama kaydedebilmiştir. Toplumsal alan, ulusal olmayan öğelerden arınmıştır." Halil Nimetullah Öztürk, 1950'li yıllarda devletin laiklik uygulamalarına gelen eleştiriler neticesinde, laikliğin

⁵ Halil Nimetullah Öztürk, *Türkleşmek, Layikleşmek, Çağdaşlaşmak*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1953, s.24.

sekteye uğramaması için bu uygulamaların gerekliliğini anlatmaya çalışmaktadır. Bu açıdan Öztürk'ün çabasını daha iyi tanımlayabiliriz. Halil Nimetullah Öztürk'ün düşüncesinde laiklik, tüm devletin temelidir; bu nedenle laikliğin zarar görmesi demek tüm bir devlet ve toplumun varlığını zora sokacaktır.

Öztürk'ün, laikleşmesi siyaset düzlemini de aşmakta ve devletin yanında toplumu da kapsamaktadır. Laikliğin, devletin ve toplumun tüm kurumlarında etkin olması gerektiğini, eski-yeni tartışmalarını da net olarak görebileceğimiz çeşitli örneklerle açıklamıştır. Öztürk toplum hayatının en canlı görünürlerinden biri olarak saydığı ahlak çevresinde bu tartışmaları yapmıştır. Çünkü bu kurumlar her topluma ve zamana göre değişmektedir. Osmanlı'da ise "Bir adam din gereklerini ne kadar yerine getirirse o kadar ahlaklı sayılırdı." Öztürk, Osmanlı'ya karşın Türk toplumunda ahlak duyguları baştan beri güçlü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca aileyi ve kadını laik olarak düşünmektedir. Bunu da aile bireyleri istediklerine inanmakta özgür olmaları, bireysel vicdan hürriyetleri varlığı ile temellendirmektedir. Öztürk'e göre Osmanlı toplumunda kadın çeşitli yasaklarla toplum hayatı içinden uzaklaştırılmıştır. "Aile kurumu din yargılarına bağlandığı için Türk ailesi, Ortaçağ aile hayatında görülen erkek egemenliğinin baskısı altında kalarak aile düzeni bozulmuş oluyordu."⁶ Osmanlılık'ı vurgulayan önemli niteliklerden biri olan askerlik işini toplumu oluşturan kurumlarda biri olarak değerlendirmiş ve din dışılığından bahsetmiştir. Askerler teknik araçlar kullanarak vatanlarını savunmaktadırlar. Bu nedenle Osmanlı'yı askerlik kurumunu dinsel bir çerçevede tanımladığı için eleştirmektedir. Halil Nimetullah Öztürk'e göre laiklik, bir toplumda dini olan ve olmayanı birbirinden ayırmak üzere vardır. Yani din, toplum hayatını oluşturan kurumlardan sadece biridir. Diğer kurumların işleyişini şekillendirmek gibi bir niteliği yoktur.

Bu savını güçlendirmek için Öztürk'ün devlet işlerinin din ile ayrılığını ve dine ilişkin duygu, düşüncelerin insanda; içinde bulunulan toplumda olduğunu belirtmek için, dine ilişkin üç sınıflama yaptığı görülmektedir: Dini eylemler, dinsiz eylemler, din dışı eylemler. Bu sınıflamaları yaparken ki

⁶ Öztürk, a.g.e., s.88.

örnekleri de ilgi çekicidir. “İbadet dini bir eylemdir. Su içmek, konuşmak dinsiz bir eylemdir. Layiklik konusunun ise din ile ilgisi yoktur. Layiklik konusu yalnız insana özgü bir konudur.”⁷ Buradan çıkarılacak sonuç şudur: Devleti yönetme işi din dışıdır. Öztürk’ün Osmanlılık’a en ağır eleştirisi de bu yöndedir. Çünkü Osmanlı’da devleti yönetme işi de dahil olmak üzere tüm toplum hayatı dini karaktere bürünmüş olduğunu düşünmektedir.

Öztürk, dine ilişkin kendinden sonraki pek çok kişinin de kullanacağı bir kavramlaştırma yapmıştır ve din-devlet ilişkisi konusundaki görüşlerini bu şekilde temellendirmiştir. Dini vicdan meselesi olarak değerlendirmiştir ve İslamlık yerine müslümanlıktan söz etmiştir. Öncelikle vicdan meselesine değinirsek, vicdan insanlarda ve toplumlarda yaşamaktadır. Bu şekilde din meselesi kişiye indirgenmiştir. Halil Nimetullah Öztürk’e göre devletin asıl görevi toplum düzenini sağlamaktır. “Devletin din ile ilgisi yoktur. Din vicdanla yaşar. Devlet ise toplumun ihtiyaçlarını yerine getirecek siyasal bir kurumdur.”⁸ Görüldüğü gibi daha önce sınıflandırmasını yaptığı eylemler çerçevesinde, devlet kurumunu tamamiyle din dışı olarak değerlendirmektedir. Devlet dünyevi işlerle ilgili kanunlar yapmaktadır; bu nedenle vicdani olanla yani dinle bağıntılı değildir.

Öztürk’ün İslamlık yerine müslümanlıktan bahsetmesi ise dini siyasetten ayrı tutmak için kullanmış olduğu bir yoldur. Burada net olan bir durum vardır. Toplumda dini inanış oldukça güçlüdür. Bu nedenle devlet-din konusu hassas bir konudur. Bu kavramlaştırmaları ile Öztürk, müslümanlık ve laikliği örtüştürmeye çabasındadır. Laik siyasetin Türkler’e yabancı bir siyaset olmadığını ispatlama amacı içerisindedir. Ayrıca devletin dini olabilir mi veya devletin dini olmalı mıdır? sorusunu İslamcılık ve Müslümanlık bağlamında ele almıştır.

Halil Nimetullah Öztürk, sözü edilen çalışmasının ana gayesi olarak, “Gökalp’in görüşlerindeki çelişkileri ele almak” olduğunu belirtse de eserin/kitabın temel çerçevesi Gökalp’in görüşleri ile sınırlı değildir. Öztürk, Gökalp’in görüşleri ile bağlantılı olarak Osmanlı’da din-devlet ilişkisinin

⁷ Öztürk, a.g.e., s.80.

⁸ Öztürk, a.g.e., s.15.

görünümüne değinmiştir. Ziya Gökalp'in toplum hayatını incelediği her yerde Türk-İslam ikiliğini ayrılmaz bir bütün olarak ortaya koyduğunu ve bunun Gökalp'in yanlışlarından biri olduğunu belirtmiştir. Öztürk, ümmet devri rejimi olarak İslam'ı, ulus devlet rejimi olarak da Türklük'ü görmüştür ve Türklük devrinde müslümanlık olduğundan söz etmiştir. Bu açıdan Osmanlı teokratik rejimi içinde görülen İslamcılık, bugünkü demokrasi ve ulus devlet anlayışı ile örtüşmemektedir. Öztürk'e göre demokrasinin amacı, Osmanlı'nın aksine, çağdaş uygarlığa uygun tarzda toplum hayatını temellendirmek ve ulusal kültürü bireylere aşlamaktır.

Öztürk'e göre Osmanlılık'ın hakim olduğu toplum hayatı her şeyi din olarak gördüğü için ulus varlığı ve Türklük ortadan kalkmaya yüz tutmuştur.⁹ Ziya Gökalp ise din ile ulusu birbirinden ayıramamıştır. Hatta bu nedenle Öztürk, ulusallık kavramını batı uygarlığından ve bu kültür ile yetişmiş yurttaşlar tarafından canlandırıldığını belirtmektedir. Öztürk'e göre "Din, toplum hayatını yapan kurumlardan biridir. Tüm öbür kurumlar din dışı, layiktir."¹⁰ Ayrıca insanın iç yapısı yani maneviyatı; "yalnız din kurumunun verilerinden değil, bütün toplum hayatını yapan öbür kurumların verilerin toplanmasından doğar. Bu kurumların hepsinin bir araya gelmesiyle kamusal vicdanın edineceği değer yargıları bireysel vicdanlara geçerek ulusal varlığı ulusal kültürü yaratır."¹¹ Anlaşılacağı gibi ulusal varlık ve Türklük duygusu büyük devrim sayesinde yaratılmıştır.

Öztürk kitabın bitiş bölümünde Osmanlı'nın son dönemlerinden beri tartışılan bir konu üzerinde durmuştur. Bu konuyu da laiklik ile bağlantılı açıklamıştır. Çağdaşlaşmayı bilimde/teknikte ve hayatta/yaşayışta olarak iki boyutlu ele almıştır. Öncelikle bilim ve teknikte çağdaşlaşmaya değinecek

⁹ Öztürk'ün eleştirileri direkt Osmanlı'ya ve dini yönetim yapısına yöneliktir. Bu anlamda eleştirilerinde sürekli toplumu ayrı tutmaya çalıştığını görmekteyiz. Örneğin Osmanlı'da yönetici elitin ve halkın farklı dil kullanmasını, halk nezdinde Türk toplumunun "dili" olarak gerçek varlığın seçilmiş olmasına bağlamaktadır. Bir başka örnekte ise, Osmanlı'daki dini gerekleri yerine getirmeye, yani tek koşula bağlı ahlak anlayışına karşın, Türk toplumunun ahlak duygularının baştan beri güçlü olduğunu belirtmektedir. Öztürk'e göre Türk ahlakı, Osmanlı'daki ahlak dışı (bencillik, bireysellik v.b.) çerçevenin aksine temelinde halkçidir. Bu değerlendirmeler ışığında Öztürk'ün, Osmanlılık siyasetinin, halkta saklı bulunan Türklük'ü ve kültürü denetim altına alıp, ikilik yarattığını düşündüğünü söyleyebiliriz.

¹⁰ Öztürk, a.g.e., s.81.

¹¹ Öztürk, a.g.e., s.93.

olursak; Ziya Gökalp'in muasırlaşma görüşü Avrupalılardan sadece ilim, fen ve tekniği almak yönündeydi. Şekilce ve maişetçe (geçinme) Avrupalılara benzemek değildir. Halil Nimetullah Öztürk, Ziya Gökalp'in temkinli tavrının aksine tam bir seçim yapmıştır. Öztürk'e göre bilimde, teknikte, hayat ve yaşayışta çağdaşlaşma topyekündür. Çağdaşlaşma anlayışı her bakımdan Avrupalı gibi yaşamaktır; ancak bu şekilde uygarlık yolunda ilerlenebileceğini belirtmiştir. 1950'lerde İslami niteliklerimizin öne çıkartılmaya çalışılmasını endişe ile karşılayan Öztürk'e göre çağdaşlaşma yolunda en büyük engel din kuralları ile oluşturulmuştur. Osmanlı'da medreselerin din yargıları üzerine kurulu yapısı, bilim dışı bir yaşayışı getirmiş olduğu için Rönesans'tan sonra Batı Uygarlığının geçtiği yoldan ilerleyemediğimizi söylemektedir. Halil Nimetullah Öztürk kitap boyunca çağdaşlaşmak, uygarlık içinde yer almak, Büyük Devrim ile oluşan devlet yapısının zarar görmemesi için laiklikten ödün verilmemesi gerekliliğini tekrar tekrar vurgulamıştır.

Halil Nimetullah Öztürk'ü bu çalışmaya sevk eden temel kaygı devletin laik niteliğinin değişip değişmediğidir. Halil Nimetullah Öztürk, o döneme kadarki uygulamalarda görülen değişime karşı çıkmış, geleneksel çizginin devam ettirilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından günümüze kadar önemini muhafaza eden laiklik konusunda, 1950'ler de başlayan tartışmaları, yine bu yıllarda formüle eden isim Halil Nimetullah Öztürk olmuştur. Öztürk'ün laikliğin uygulamadaki gerekliliğini anlatarak, yeni dönemde, yeni siyasi koşullar ve siyasi kadroların toplumdaki destek alma gereğinden ortaya çıkan tutum ve eğilimlere itiraz ettiğini söyleyebiliriz. Ona göre bu gelişmeler devletin temel niteliğinin tartışmaya açılmasına neden olmaktadır. Erken Cumhuriyet dönemi değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan Halil Nimetullah Öztürk ile başlayan tutum, hukuk temelli yaklaşım, sonraki dönemlerde de temel bir eğilim olarak devam etmiştir. Laiklik; siyasetçiler, hukukçular, hatta günlük köşe yazarları tarafından günümüze kadar sıkça tartışılmıştır. "Ancak laiklik tartışmalarında geçerli bilgilere ulaşabilmemiz için hukukçuların çabasından daha çok tarihçilerimizin çabası yol gösterici olmuştur. Günümüzde de süren bu tartışmanın işe yarar sonuçlarının olması da hukukçulardan ziyade tarihçilerin çabasının göz önünde

tutulması ile mümkündür.”¹² Görünen o ki yakın geçmişimizde de güncelliğini koruyan laiklik konusu Türkiye'nin gündemini uzun yıllar meşgul etmeye devam edecektir,

ABSTRACT

In 1950's the discussions on laicism come to scene as a parallel with many developments in Turkey. The various opinions were put forward about secular status of government. In this communiqué; the discussions about laicism in 1950's was examined. The beginning, the characteristics and the new form of these discussions were investigated according to the Halil Nimetullah Öztürk's point of view which is precedent model for discussions.

Key Words: Halil Nimetullah Öztürk, 1950's, laicism (secularism), nationality, religion.

¹² Recep Ertürk; *Türk Sosyologları ve Eserleri* (Yayınlanmamış Ders Notları)